

SZAKKOLLÉGIUM A KÖNYVTÁRBAN, KÖNYVTÁR A SZAKKOLLÉGIUMBAN

Lőrincz Andrea

könyvtárvezető

Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Kar Könyvtára

lorincz.andrea@kkfk.bgf.hu

Egy szakkollégium működtetése komoly szakmai feladat a felsőoktatási intézménynek, sok előnnyel kecsegtető lehetőség a hallgatóknak, ugyanakkor fejlesztési lehetőség a felsőoktatási intézmény könyvtárának is. Bár látszólag távol áll egymástól az utóbbi két intézmény, feladataik és céljaik között van átfedés. A szakkollégium és a könyvtár közötti együttműködésre több szinten van mód, ezt leginkább a szakkollégium érdekei és erőforrásai befolyásolják.

1. Feladatok és célok, közös pontok

A szakkollégium a felsőoktatás egy tehetséggondozó intézménye, így óhatatlanul épít a felsőoktatás egyik alapintézményére, a könyvtárra. Noha könyvtárak több ezer éve, szakkollégiumok pedig néhány évtizede működnek, az együttműködést a szakirodalom egyik oldalról sem vizsgálta még. Jelen tanulmány keretein belül erre a történeti jellegű kutatásra nem teszünk kísérletet, csak a két intézmény együttműködési lehetőségeit vizsgáljuk meg.

A szakkollégium és a könyvtár közötti együttműködést az alapozza meg, melyik intézmény milyen célokkal és feladatokkal létezik, és ezen célok közül melyek hozhatók közös nevezőre. Látszólag a két szervezetet egy dolog kapcsolja csak össze: a felhasználói csoport, de mint majd látjuk, ennél többről van szó.

1.1. A szakkollégium feladatai, céljai

A szakkollégiumoknak két „ősét” nevezhetjük meg: az Eötvös József Collegiumot és a Rajk László Szakkollégiumot. Az Eötvös Collegium 1895-en a francia École normale supérieure-ök mintájára jött létre, báró Eötvös Loránd kezdeményezésére. Az intézmény tehát kormányzati törekvés révén jött létre, bár működésében kezdettől nagy szerepet kapott az önképzés is. Az Eötvös Collegium napjainkban is rendkívül szorosan kapcsolódik anyaintézményéhez, az Eötvös Loránd Tudományegyetemhez. A Rajk László Szakkollégium 1970-ben alakult a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen a főként népi kollégistákból¹ álló oktatók és hallgatók szervezésében. Ez az alulról induló kezdeményezés az elejétől fogva az autonómiára helyezte a hangsúlyt. A két intézmény mintájára épülő szakkollégiumok elterjedése 1990 után jellemző; számuk jelenleg 100 körül van (ADITUS, 2011). A korábban inkább a politikai színezet és ellenzékiesség miatt vonzó intézmények mára a tehetséggondozás eszközei lettek, amelyek deklaráltnan politikailag függetlenek.

Azt, hogy milyen kritériumoknak kell megfelelnie egy szakkollégiumnak Magyarországon, az 1991-ben elfogadott Szakkollégiumi Charta tartalmazta, amit aztán kétszer, 2001-ben és 2011-ben is módosítottak a Szakkollégiumi Mozgalom, a magyar szakkollégiumok

¹ A népi kollégiumok 1939 és 1949 között működtek, céljuk a vidéki, de tehetséges fiatalok értelmiségivé képzése (ADITUS, 2011).

képviselőit tömörítő szervezet tagjai (ADITUS, 2011). A Charta kulcsszavai: autonómia és önkormányzatiság, magas színvonalú munka, értelmiségi lét, egyetemisták vagy főiskolások közössége, együttlakás (vagy erre törekvés), emberi és szakmai fejlődés (Wekerle.gov.hu, 2012).

A szakkollégium alapvető, törvényben is rögzített célja a tehetséggondozás (Jogtár.hu, 2012a). A kiemelkedő képességű hallgatóknak több módjuk is van a fejlődésre: a TDK és a szakkollégium más-más módszerekkel, de a hallgatók tudományos és szakmai teljesítményének növelését célozza. Egy 2010-2011-ben lefolytatott vizsgálat szerint a hazai szakkollégiumokban az egyik fő cél a TDK-n való megmérettetés. Sajnálatos ugyanakkor, hogy fordítva ez nem lesz igaz: a TDK-n induló hallgatóknak csak egy része tagja szakkollégiumnak (ADITUS, 2011).

A tehetséggondozás eszköze, hogy a felsőoktatási intézmény képzési profiljába, de annak tantervétől független kurzusokon, képzéseken vesznek részt a hallgatók – vagy épp ellenkezőleg, a képzési területtől távol eső, de az általános műveltséget növelő képzéseket indítanak. Ezen órák célja a szakmai és/vagy tudományos ismeretek bővítése, felkészítés az önálló tudományos tevékenység végzésére és a látókör bővítése. Ennek megvalósulása lehet egy kutatómódszertani kurzus éppúgy, mint külső előadók meghívása egy-egy részterület bemutatására. A hatékonyságot növeli, ha ezek a kurzusok és képzések nemcsak előadás jellegűek, de biztosított a műhelybeszélgetés is. Az ilyen jellegű képzéseknek több hozadéka is van: a tudományterületi ismeretek bővítésén túl a hallgatók kapcsolati hálójára is bővül, ezenfelül a saját tudományos tevékenységükhöz kaphatnak motivációt éppúgy, mint konzulens az előadó személyében.

A szakkollégium alapvetően önszerveződésen alapuló intézmény. Kevés teljesen önálló szakkollégiumról beszélhetünk Magyarországon, a többség a fenntartójától függ, amely gazdaságilag, a működést meghatározó szabályok útján, illetve a lakhatás támogatása révén hozza függő helyzetbe a szakkollégiumot. Az autonómia leginkább a tagok kiválasztásánál érvényesül, erről – bármilyen szervezeti keretek közt működik is a szakkollégium –, a szakkollégistákból álló közgyűlés dönt. Ugyanakkor szakkollégistának lenni az egyéntől is kíván új kompetenciákat: önállóságot és szervezőképességet, hogy saját magát és a szakkollégiumot előbbre segítse; alkalmazkodóképességet a bentlakás esetén és egyfajta tartást, hogy ő a pluszfeladatok vállalása révén valami jót és maradandót visz végbe.

Önmagában a felsőoktatásnak is feladata a társadalmi problémákra fogékony értelmiség képzése, de ez hatványozottan lesz igaz a szakkollégiumokra. Az önszervezés és a tudományokban való elmélyülés is generálja ezt a folyamatot, amelyet leginkább a közös programokon való részvétel és az együttélés segíthet. A rendszerváltás előtt különösen fontos volt a szakkollégiumoknak az ellenzéki szellemű fiatalok tömörítése, manapság ez a funkció elvesztette létjogosultságát, „csak” a kiemelkedő képességű fiatalok fejlesztése a cél.

1.2. *A könyvtár feladatai, céljai*

A könyvtár több ezer éves története során a feladatok és célok közötti hangsúlyok mindig máshova estek; míg korábban a teljes körű dokumentum-beszerzés és gyűjtés volt a cél, a XXI. században a szolgáltatások minősége és mennyisége a meghatározó, amely így összekapcsolható a szakkollégiumok tevékenységével. A szakkollégiumok segítségével érintett intézmény, a felsőoktatási könyvtár nem egyetlen réteg igényeit szolgálja ki. A hallgatókon túl az adott szakterületen oktatók, kutatók és az intézmény többi alkalmazottjának elvárásait is kell ismernie és kiszolgálnia (Varga, 2001). A felsőoktatási könyvtár a

könyvtárügy egyik legdinamikusabban fejlődő területe. Nyitott az új technológiák és szolgáltatások bevezetésére, amihez jól illeszkedik a szakkollégiumok aktivitása.

A könyvtár alapvető céljai közt első helyen tehát az információszolgáltatást kell említeni. A felhasználó információkat, adatokat kér, amiket a könyvtár átad, vagy közvetít annak megtalálásához. Az információ tárolása a könyvtárban történhet hagyományos dokumentumokon (könyv, folyóiratok) vagy nem-hagyományos (például elektronikus) dokumentumokon: DVD-n, szakirodalmi adatbázisokban. A felhasználó a legtöbb esetben maga is közvetlenül hozzáférhet ezekhez az adattárakhoz, de a rendszerezés alaposabb ismertének előnye a könyvtárosnál van, aki még a helyes kérdések megfogalmazásában is segít a felhasználónak.

Az információszerzés biztosítását kiegészíti az egész életen át tartó tanulás segítése. A könyvtárak rendszeresen folytatnak felhasználóképzést, tréningeket akár adatbázisban történő keresésből, akár egy önéletrajz megírásából, a lényeg, hogy egy idő után a felhasználó saját maga, a könyvtáros segítsége nélkül legyen képes ismereteinek bővítésére, az információk megtalálására és azok kritikus felhasználására. Az információátadás és a tanulássegítés az utóbbi kétszáz évben lett a könyvtárak fő tevékenysége olyannyira, hogy a többi könyvtári funkció is főként e két feladatot szolgálja ki.

A felsőoktatási könyvtárakra kevésbé, leginkább a közművelődési (települési) könyvtárakra háruló feladat a szociális funkciók biztosítása. Ez megvalósulhat a már megismert funkciókkal karöltve (például állásbörze szervezésével), de azáltal is, hogyha a könyvtáros gyerekfoglalkozásokat tart a deviancia visszaszorításáért. A felsőoktatási könyvtárakban inkább a mentori segítség kaphat szerepet, ami elsősorban szintén az élethosszig tartó tanuláshoz kötődik, és csak másodsorban a szociális funkcióhoz.

Az információszolgáltatás nem valósulhat meg dokumentumok nélkül. A közgyűjtemények körébe tartozó könyvtár megőrzési kötelezettsége a sajtótermékek megőrzésére terjed ki. A nyomtatott és digitális dokumentumok a kulturális örökség részét képezik, így a tárgyi emlékeken túl a szellemi örökség letéteményesei is a könyvtárak. A dokumentumok gyűjtése a 18. század végéig volt fő céljuk, de a dokumentumok számának gyarapodása lehetetlenné tette a teljességre törekvő gyűjtést; azóta a könyvtárak rendszere és összessége biztosítja a gyűjtés és őrzés megvalósulását. A nyomtatott dokumentumok tárolása és rendszerezése, illetve szolgáltatása mellett a könyvtárakat az elektronizáció is új kihívások elé állítja. A felsőoktatásban tanulók különösen fogékonyak az új technológiákra (és így az új dokumentumtípusokra), amik szolgáltatására, őrzésére és tárolására a felsőoktatási könyvtáraknak is meg kell találniuk a választ.

1.3. *A közös pontok és hozadékok*

A fenti célokból látható, hogy a két intézmény esetében mely célcsoport a közös (hallgatók és oktatók), illetve mely tevékenység köti össze őket (a hallgatók tanulási és tudományos kompetenciáinak fejlesztése).

A hallgatók irányába a tanulástámogatás mutat a könyvtár felől. Akár csoportos, akár egyéni felkészülésüket segíti a könyvtár infrastruktúrája és szolgáltatási rendszere. Ez megnyilvánulhat a hagyományos szolgáltatásokon keresztül (kölcsonzés, fénymásolás) éppúgy, mint a személyre szabott szolgáltatásokban (például témafigyelés). A tanulástámogatás részét képezheti, ha a könyvtáros felzárkóztató, mentori szerepben segíti a szakkollégium működését, hiszen ott sem feltétlenül egyforma képességű hallgatók tanulnak.

A szakkollégium egészét segíti, ha a két intézmény hosszabb távú együttműködést valósít meg, például a kutatástámogatás területén: irodalomkutatás, témafigyelés, új információforrások felkutatása a szolgáltatás a könyvtár részéről, ezek hasznosítása pedig a szakkollégium részéről.

A könyvtár nyeresége az együttműködésből kicsit sokrétűbb. A könyvtárosok motivációját erősíti, ha kutatómódszertani szempontból nem egyforma képességű felhasználói képzetek, fogékonyak és érdeklődők, márpedig ez elvárható egy szakkollégistától. A motivált könyvtáros nemcsak a szakkollégistának, de a felsőoktatási intézmény többi hallgatójának is magasabb minőségű szolgáltatást tud nyújtani. A szolgáltatások igénybevételével nő a könyvtárhasználati statisztika, ami még mindig komoly bizonyítóerő a fenntartó felé a könyvtár létjogosultságáról és fejlesztési igényeiről. Az új szolgáltatási igények kielégítése (például új információforrások felkutatása) növeli a könyvtár értékét, aminek eredményét minden felhasználója élvezheti.

2. Könyvtár a szakkollégiumban

A szakkollégium és könyvtár együttműködése négyféleképpen valósulhat meg, ha a fizikai dokumentumállományt vesszük figyelembe. (Az információszolgáltatás nem kötődik feltétlenül egy könyvtári állományhoz, ezért az arra irányuló együttműködés fizikai állomány nélkül is működik.) Akármelyik változatot is vezet be a szakkollégium, a jelen erőforrásai mellett a hosszútávú működés feltételeit is meg kell vizsgálni.

A szakkollégiumi könyvtár lehet egy teljesen önálló, a felsőoktatási intézmény könyvtárától függetlenül működő intézmény. Ebben az esetben azonban komoly infrastrukturális feltételeknek kell teljesülniük, amihez támpontot a könyvtári törvény ad (Jogtár.hu, 2012b). A könyvtárhelyiségben számolni kell az állományvédelemmel, (lehetőleg szakképzett) könyvtári személyzet álljon rendelkezésre a szakkollégistáknak megfelelő időpontban nyitva tartva a könyvtári szolgáltatásra alkalmas helyiséget. A használat és működés feltételei szabályzatokban rögzítendőek, amiket a fenntartó (a szakkollégium vezető testülete) határoz meg és fogad el. Mind az állomány fejlesztése, mind az emberi és tárgyi feltételek biztosítása folyamatos és növekvő pénzügyi háttérrel igényelnek. Főként bentlakásos szakkollégium esetében ez a megoldás a legkényelmesebb a szakkollégisták számára. Olyan szakkollégiumi könyvtár esetében érdemes kialakítani, ami mögött stabil háttér van, a fejlesztés (vagy legalább a fenntartás) pedig garantált.

Szintén a szakkollégiumi helyiségekben kerülhet elhelyezésre a felsőoktatási könyvtár állományából leválogatott letéti könyvtár. Ebben az esetben a dokumentumok tulajdonjoga a felsőoktatási könyvtáré, az foglalkozik az állománygazdálkodással. Ha a szakkollégium ajándékozás útján gyarapodik könyvekkel, az is a felsőoktatási könyvtár állományába kerül, de letétként itt kerül elhelyezésre. A letéti szerződésben részletesen szabályozásra kerül, hogy a felsőoktatási könyvtár milyen feltételekkel adja át és gondozza állományát. A szakkollégiumnak szavatolnia kell az állomány védelmét, de biztosítania kell a dokumentumok használatát is. A használat szabályait célszerű a két intézménynek közösen meghatározni. Az állomány revízióját célszerű évente elvégezni, de a szakkollégium vezetőjének megváltozásakor mindenképpen.

A szakkollégiumtól fizikailag is elválhat a könyvtári állománya. Ebben az esetben a felsőoktatási könyvtár biztosít egy külön helyiséget vagy részleget, ahol kutatószoba jelleggel működhet a szakkollégiumi könyvtár. Az állománya lehet saját vagy a felsőoktatási könyvtárából leválogatott; használata csak a szakkollégisták számára korlátlan, a többi

hallgatónak korlátozott (számukra például csak helyben használhatóak a dokumentumok). A nyitvatartási ideje a felsőoktatási könyvtárhoz igazodik, akárcsak a szolgáltatási rendje. Ez a megoldás a felsőoktatási könyvtár adminisztrációs terheinek növekedését fogja jelenteni, és a szakkollégistáknak sem feltétlenül kényelmes, de a legteljesebb könyvtári szolgáltatásokat e módszer alapján kaphatják meg.

Mind a szakkollégium, mind a felsőoktatási könyvtár számára adminisztratív szempontból legegyszerűbb mód, ha a szakkollégium nem rendelkezik egyáltalán könyvtári állománnyal; az ajándékba kapott dokumentumokat átadja a felsőoktatási könyvtárnak. Ebben az esetben a felsőoktatási könyvtár különbözteti meg olvasói közül a szakkollégistákat egy minden szemeszterben egyeztetett hallgatói névsor alapján. Számukra kedvezményeket ad (például hosszabb kölcsönzési határidő, több kölcsönözhető dokumentum, stb.) vagy több szolgáltatást biztosít (például fénymásolási keret), ezzel segítve munkájukat. A megkülönböztetett olvasói minőség okát minden felhasználó számára világossá kell tenni, hogy ne legyen belőle feszültség a felhasználók között.

Az állomány nélküli, csak a szolgáltatásokon alapuló együttműködés lehetőségei szintén számosak lehetnek. A szakkollégium felkérheti a könyvtárosokat információkereső vagy kutatómódszertani kurzus lebonyolítására akár egyszeri alkalommal, akár rendszeres időközönként. A szakkollégium kutatási területeinek legújabb forrásait témafigyelés keretén belül szintén tudja szolgáltatni a könyvtár, de akár ad hoc jellegű megbízatás keretében is képes ilyen jellegű információszolgáltatásra. A könyvtár egy-egy rendezvény, előadás helyszínékként is megjelenhet, ha erre a szakkollégiumi helyiségek nem alkalmasak.

3. Gyakorlati megvalósulások a Budapesti Gazdasági Főiskolán

A BGF szakkollégiumai néhány éves működésük alatt 2012 őszére jutottak könyvekhez a TÁMOP 4.2.2/B pályázat keretében. A kiadványokat a szakkollégiumok tagjai és oktatói könyvtárosi segítséggel válogatták ki, ügyelve arra, hogy ne csak magyar, de idegennyelvű kézi- és szakkönyvek is rendelkezésre állhassanak. A négy karon, öt helyszínen működő szakkollégiumokban letéti könyvtárak működnek majd. Jelenleg (2012. október) az együttműködés fent vázolt lépéseit és lehetőségeit vizsgáljuk, hogy mind a könyvtár, mind a szakkollégiumok minél többet hasznosíthassanak a kooperációból. A szakkollégiumi könyvtárnak is készülnek használati szabályzatok. Alapvetően a könyvek helybeni használata az elvárás a pályázati támogatás nyújtójától, így főként csak az állományvédelem kérdéseit kell tisztázni. Amennyiben a használati statisztika indokolja, a kari könyvtárak nem zárkoznak el az állomány bővítésétől.

A szolgáltatásokra vonatkozó együttműködés igénye eddig még nem merült fel a BGF szakkollégiumai részéről. Mivel fiatal intézményekről van szó, még keresik helyüket, céljaikat és lehetőségeiket, amiket bővíthet a későbbiekben a könyvtárak bevonása is. A két intézmény céljai és érdekei közel azonosak, csak a kapcsolódási pontokat kell kiépíteni. A letéti könyvtárak létrehozása az első lépés, amit a kari könyvtár reményei szerint további együttműködési lehetőségek követnek.

Hivatkozások:

ADITUS (2011): Szakkollégiumi helyzetkép felmérése. Budapest, Oktatókutató és Fejlesztő Intézet

Jogtár.hu (2012a): 2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A1100204.TV letöltve 2012. szeptember 24.

Jogtár.hu (2012b): 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.TV letöltve 2012. szeptember 26.

Varga Katalin (2001): A felsőoktatási könyvtár. In: Könyvtárosok kézikönyve 3. Budapest, Osiris Kiadó. p. 133-153.

Wekerle.gov.hu (2012): Szakkollégiumi Charta 2011.
www.wekerle.gov.hu/download.php?doc_id=2456 letöltve 2012. szeptember 24.